

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова О. Педагогічна психологія : навч. посібник / О. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
2. Олійник О. Портфоліо як засіб якісного оцінювання навчальних досягнень / О. Олійник // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць. – Харків : ХНПУ, 2004. – Вип. 14. – С.123–129.

3. Орбан-Лембрик Л. Психологія професійної комунікації : навч. посіб / Л. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 528 с.
4. Подоляк Л. Психологія вищої школи : підручник / Л. Подоляк, В. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
5. Чайка Г. Компетенції в управлінні : навчальний посібник / Г. Чайка. – К. : Знання, 2015. – 167 с.

УДК 378.147:373.3.011.3-051

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Шевців З.М., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті обґрунтовано показники сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Пропонується для визначення соціально-педагогічної компетентності комплекс діагностичних методик. За допомогою відомих методик та педагогічної діагностики виявлено рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності у майбутніх учителів початкових класів. Діагностика проводилась за результатами вивчення навчальних дисциплін «Основи корекційної педагогіки», «Основи соціально-педагогічної діяльності».

Ключові слова: соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів, діагностика, показники, рівні, комплекс методик.

В статье обоснованы показатели сформированности социально-педагогической компетентности будущего учителя начальных классов. Предлагается для определения социально-педагогической компетентности комплекс диагностических методик. С помощью известных методик и педагогической диагностики выявлены уровни сформированности социально-педагогической компетентности у будущих учителей начальных классов. Диагностика проводилась по результатам изучения учебных дисциплин «Основы коррекционной педагогики», «Основы социально-педагогической деятельности».

Ключевые слова: социально-педагогическая компетентность будущего учителя начальных классов, диагностика, показатели, уровни, комплекс методик.

Shevtsiv Z.M. DIAGNOSIS OF FORMATION OF SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL

In the article the formation of indicators of social-pedagogical competence of future primary school teacher was justified. It is proposed to determine the socio-pedagogical competence complex diagnostic methods. With the known methods and pedagogical diagnostics levels of socio-pedagogical competence of future primary school teachers were detected. Diagnostics was performed on the results of the study disciplines “Fundamentals of correctional pedagogy”, “Fundamentals of social-educational activities”.

Key words: socio-pedagogical competence of future teachers of primary school, diagnostics, indexes, levels, complex methods.

Постановка проблеми. Нині в Україні масова загальноосвітня школа поступово переходить в інклюзивну загальноосвітню школу, мета якої полягає у спільному навчанні нормативних дітей та дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності, підготовці дітей з особливими освітніми потребами до життя, наданні індивідуально-орієнтованої педагогічної, психологічної, медичної та соціальної допомоги всім молодшим школярам. При цьому вчитель початкових класів повинен виконувати

поліфункціональну соціально-педагогічну діяльність. У зв'язку з цим проблема формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнивши дослідження проблем інклюзивної освіти, а саме: філософії інклюзивної освіти та концептуальних аспектів інклюзивної освіти (І. Зязюн, В. Кремін, В. Синьов, Н. Софій, Ю. Найда та ін.),

інклюзивного навчання та впровадження його в освітній простір (В. Бондар, Л. Вавіна, М. Ворон, Т. Гінетова, Л. Даниленко, Е. Даніелс, М. Деркач, Н. Дятленко, С. Єфімова, В. Засенко, Ю. Кавун, Н. Коломінський, А. Колупаєва, Г. Кукуруза, Ю. Найда, Л. Петушкова, П. Придатченко, Ю. Рибачук, Т. Сак, М. Сварник, Є. Синьова, Г. Сіліна, Н. Слободянюк, Н. Софій, К. Стаффорд, О. Таранченко, Н. Тимошенко, П. Троханіс, Ю. Швалб та ін.), здійснивши аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інших країнах (О. Іонова, А. Колупаєва, К. Кольченко, Г. Нікуліна, П. Таланчук та ін.), ми обґрунтували визначення соціально-педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Постановка завдання. Метою статті є визначення методики діагностування сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Поставлена мета вимагає виконання наступних завдань: розкрити сутність соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, обґрунтувати показники та рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, визначити діагностичний комплекс для виявлення рівнів сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогіці визначають компетентність як багатофункціональне явище, яке характеризується засвоєнням знань і формуванням якостей, умінь та навичок. Досліджуючи проблему формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, ми обґрунтували визначення: «Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи – це інтегроване особистісне утворення, що характеризується синтезом знань і навичок, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності, та умінь учителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчанням дітей із різним рівнем психофізичного розвитку» [5]. Залежно від того, який вид роботи буде виконувати вчитель у навчально-виховному процесі,

визначаються такі напрямки соціально-педагогічної діяльності: навчально-виховний, розвитково-корекційний, соціалізуючий та реабілітаційний. Кожен напрямок у цілісній структурі соціально-педагогічної компетентності вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи містить когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти. Структуру когнітивного, діяльнісного й особистісного компонентів соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи утворюють змістові елементи, які у подальшому підлягають діагностуванню.

Формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи відбувалось у спеціально організованому соціокультурному освітньому середовищі Рівненського гуманітарного університету завдяки узгодженій взаємодії суб'єктів (викладачів педагогічних дисциплін та дисциплін соціально-гуманітарного циклу) та об'єктів (студентів) діяльності, дотриманні педагогічних умов, під впливом яких формується цілісна особистість. На нашу думку, цілісний процес формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів передбачає декілька етапів.

Початковий етап (I курс) – вступ до гуманітарного університету. У студента є бажання вчитись, але у нього ще не сформована самостійність та не проявляється ініціатива.

Основний етап (II–III курси). У студента є тверда установка на оволодіння спеціальністю вчителя початкових класів, у нього з'являється відчуття впевненості у собі, самостійність. Почуття відповідальності та стійкий інтерес до фаху формується у період педагогічної практики, під час якої студент отримує підтвердження бажання продовжувати навчання за обраною спеціальністю, або ж розчаровується у ній; виявляє особливу захопленість як практичним, так і теоретичним аспектом навчального матеріалу; відбувається самоусвідомлення особистістю майбутньої соціально-педагогічної діяльності.

Завершальний етап (IV–V курс) характеризується стійкою захопленістю майбутньою діяльністю вчителя початкових класів, котра забезпечується наявністю здібностей до обраної спеціальності, мотивує до оволодіння знаннями, уміннями та навичками з метою отримання диплому; а також наявністю професійного ідеалу і сформованих переконань в особистій значущості обраної професії.

У зв'язку з цим виникає необхідність діагностування сформованості соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів на кожному з визначених етапів. Для визначення діагностичного апарату, яким будемо послуговуватись для виявлення рівня сформованості елементів когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів соціально-педагогічної компетентності, необхідно з'ясувати критерії і показники, що дозволять виявити рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи. При цьому під критерієм будемо розуміти деякі найбільш загальні характеристики, котрі об'єднують у собі низку простих «показників».

Тож, критеріями визначаємо когнітивний, діяльнісний та особистісно фаховий компоненти соціально-педагогічної компетентності, а показниками – елементи, які будуть розкривати основні ознаки критеріїв та допоможуть визначити методику і методи проведення діагностичних досліджень. Показники, які визначають критерії сформованості, визначаються за рівнем досягнень. У нашому дослідженні рівень – це ступінь сформованості соціально-педагогічної компетентності.

1. Емпіричними показниками когнітивного (теоретичного) критерію є:

а) загальнонаукові компетенції вчителя початкових класів, до яких належать: знання галузей знань початкової освіти; знання основ педагогіки, психології, дитячої та вікової фізіології; соціальної педагогіки та соціальної роботи; спеціальної психології та педагогіки; основ родинної педагогіки, сімейного та національного виховання;

б) загальнопедагогічні компетенції – знання, якими має володіти вчитель для раціональної організації навчальної діяльності: чітко визначити і поставити перед учнями цілі і завдання їхньої діяльності на уроці; правильно обрати прийоми, методи, обладнання для реалізації поставлених завдань, раціонально їх використовувати; скласти продуманий, чіткий, точний план роботи на уроці; здійснювати диференційований підхід до учнів; здійснювати облік роботи і контроль за роботою учнів; застосовувати систему стимулів до праці; основ педагогічної майстерності; різних форм соціально-педагогічного впливу на особистість;

в) фахові компетенції – теоретичні основи організації інклюзивного навчання (визначення мети, цільових завдань, принципів, змісту, форм, методів, засобів навчально-виховної роботи):

– форми, засоби та методи педагогічної діяльності; інформація щодо чинників розвитку соціальності учнів; функції, права, системи державних установ, громадських, релігійних організацій у галузі освіти та соціальної реабілітації;

– основні закономірності розвитку особистості, основні психічні функції та їхні фізіологічні механізми;

– співвідношення природних і соціальних факторів у становленні психіки молодшого школяра;

– значення волі та емоцій, потреб і мотивів, а також підсвідомих механізмів у поведінці дитини з особливими освітніми потребами;

– вікові та індивідуальні особливості молодших школярів;

– методи психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей різного віку та їхнього оточення, стан здоров'я дітей в інклюзивному класі, шляхи підтримки та відновлення здоров'я, особливості роботи з категоріями дітей, що належать до групи ризику щодо стану здоров'я або мають порушення.

2. Емпіричні показники діяльнісного критерію (технологічні компетенції): володіння вміннями і навичками організації інклюзивного навчання, формами організації навчальної діяльності, методами і методичними прийомами проведення спільної роботи з молодшими школярами, зокрема:

– розробляти курикулум, індивідуальний плану розвитку та індивідуальний навчальний план особливої дитини;

– проводити фізкультурно-оздоровчу, реанімаційну та анімаційну роботу на уроці в інклюзивному класі, складати психологічну характеристику нормативних дітей і дітей з особливими освітніми потребами;

– здійснювати корекційний вплив на дітей і молодь у конфліктних ситуаціях, допомагати сім'ям у розвитку інтелектуальних, морально-естетичних, фізичних якостей їхніх дітей;

– вивчати інтереси та потреби дітей, забезпечувати посередництво;

– запобігати конфліктним ситуаціям.

3. Емпіричні показники особистісного критерію – наявність особистісно значущих та професійно важливих якостей та їх прояв у процесі взаємодії з молодшими школярами в інклюзивному класі, зокрема:

– професійна спрямованість діяльності, яка визначає поведінку, ставлення до професії, до своєї праці (спрямованість на прийняття особистості дитини з особливими освітніми потребами), та емоційне ставлення до діяльності, що характеризується інтересами, нахилами, переконаннями, ідеалами;

– гуманістичні цінності (усвідомлення самоцінності особистості людини, її індивідуальності та творчої сутності);

– здатність до емпатії, презентаційно-стильові здібності (оригінальність мислення, комунікабельність, впевненість), мобільність (гнучка адаптація до змін, соціальна адаптованість), стресостійкість (емоційна стійкість) та висока саморегуляція, креативність (творчий потенціал), професійна спрямованість.

Підбираючи діагностичний інструментарій виявлення рівня соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, насамперед спиралась на сформульоване нами визначення. З метою діагностування показників соціально-педагогічної компетентності та виявлення рівня її сформованості використовували відомі методики, які були адаптовані відповідно до завдань нашого дослідження (табл. 1).

Виявлення соціально-педагогічної компетентності у майбутніх учителів початкових класів відбувалось поетапно. Для прикладу

розкриємо сутність діагностування студентів педагогічного факультету на IV курсі. Діагностування проводили з метою виявлення професійної спрямованості майбутнього вчителя на корекційну діяльність молодших школярів в інклюзивному класі перед вивченням навчальної дисципліни «Основи корекційної педагогіки». Виявлення рівня корекційної спрямованості здійснювали за методикою оцінювання професійної спрямованості педагога (Є. Рогов). Діагностиці підлягали 74 студенти. Виявили 45 осіб (60,8%) з недостатньо сформованою професійною спрямованістю, 29 (39,2%) – з високо вираженою професійною спрямованістю. Очевидно, що студенти спрямовані на реалізацію лише педагогічних функцій, тоді як функції корекційної роботи виявляються їм недоступні. Студенти виявили зацікавленість у вивченні названої навчальної дисципліни і прагнення працювати над удосконаленням своєї професійної майстерності, набувати знань, які допоможуть у вирішенні в майбутньому складних професійних си-

Таблиця 1

Діагностичний комплекс методик для визначення рівнів сформованості соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів

Показники сформованості соціально-педагогічної компетентності	Методики
Засвоєння професійних знань	аналіз успішності студентів
Мотивація	методика «Мотивації навчання у ВНЗ» (Т. Ільїна)
Професійна спрямованість	оцінка професійної спрямованості педагога (Є. Рогов)
Основні показники професійної мобільності: адаптивність гнучкість поведінки гнучкість у спілкуванні уміння приймати рішення в нестандартних соціально-педагогічних ситуаціях	– шкала «адаптивні здібності» багатофакторного особистісного опитувальника «Адаптивність» (А. Маклакова); – методика САТ; – методика М. Снайдера; – опитувальник «Вихід із важких життєвих ситуацій»
Емпатія	методика визначення емпатійних здібностей за В. Бойком
Доброзичливість	«шкала доброзичливості» Кемпбелла
Комунікативність та організаторські здібності	діагностика комунікативної соціальної компетентності

Таблиця 2

Рівні сформованості когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи

Рівні	Експериментальна група (ЕГ)				Контрольна група (КГ)			
	До		Після		До		Після	
	к-сть	(%)	к-сть	(%)	к-сть	(%)	к-сть	(%)
Високий	10	25,0	13	32,5	8	25,0	9	28,1
Середній	18	45,0	22	55,0	14	43,7	16	50,0
Достатній	12	30,0	5	12,5	10	31,3	7	21,9

туацій під час навчання особливих дітей в інклюзивному класі, реалізувати свій особистісний потенціал в умовах інклюзивного навчання.

Методика викладання навчальної дисципліни «Основи корекційної педагогіки» містила традиційні методи навчання (пояснювально-ілюстративні та репродуктивні), форми організації навчальної діяльності (індивідуальні та групові) і трансферно-модульне оцінювання знань, умінь та навичок. У процесі професійної підготовки студентів під час вивчення «Основ корекційної педагогіки» спостерігалася тенденція до зменшення кількості студентів з недостатньо вираженою професійною спрямованістю (32 особи – 43,2%) та зростання з яскраво вираженою професійною спрямованістю (42 особи – 56,8%). Ці тенденції є свідченням росту соціально-педагогічної спрямованості в процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів загального рівня для діяльності в умовах інклюзивної освіти. Підтвердженням процесу формування соціально-педагогічної компетентності засобами корекційної педагогіки є результати педагогічної діагностики знань, умінь та навичок після вивчення курсу «Основи корекційної педагогіки». При цьому кількісна успішність становить 100%, якісна – 67,5% (навченість студентів із предмету). Однак дані свідчать про недостатній рівень професійної спрямованості майбутнього вчителя початкових класів до інклюзивної діяльності. Тому формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів для умов навчання в інклюзивному класі продовжили на V курсі.

Для цього провели педагогічний експеримент, який проходив у три етапи. Програма експерименту включила апробовану навчальну дисципліну «Основи соціально-педагогічної діяльності» (автор З. Шевців). Дослідницька робота складалась із констатувального, формувального і контрольного етапів.

Констатувальний етап містив такі елементи:

1. Використовуючи засади контекстного навчання, добирали адекватно змісту навчального матеріалу дисципліни інтерактивні методи навчання, соціально-педагогічні ситуації відтворювали квазіпрофесійну соціально-педагогічну діяльність в умовах інклюзивного навчання.

2. Згідно з тематичним планом робочої програми дисципліни були підготовлені методичні розробки для лабораторно-практичних занять, у яких до кожного лабораторно-практичного заняття визначались компетентності та компетенції, дидактична

мета, практичні завдання і методичні рекомендації для їх розв'язання, підсумкові завдання для самоконтролю.

3. Для вивчення стану соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів розробили критерії та показники: мотиви отримання диплому, особистісні якості (емпатія та рівень емпатійності, доброзичливість), спостереження та рівень спостережливості, рівень оволодіння педагогічними знаннями, уміннями та навичками, рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності студента [6].

Формувальний етап пов'язувався з методикою викладання на засадах контекстного навчання, яке передбачало послідовне моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності. Оволодіння навчальним матеріалом дисципліни «Основи соціально-педагогічної діяльності» із застосуванням контекстного навчання, за твердженням А. Вербицького, значно скорочує період адаптації майбутніх фахівців безпосередньо до умов професійної діяльності [1].

Методика викладання навчальної дисципліни ґрунтувалась на засадах контекстного навчання і комплексно охоплювала різні форми організації навчальної діяльності студентів (парні та колективні форми спілкування), ігри-вправи і рольові ігри, мультимедійний супровід тощо.

Діагностика проводилась до і після вивчення навчальної дисципліни в експериментальній групі (ЕК), де відбувалось оволодіння знаннями, вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності за контекстним навчання, і контрольній групі (КГ), у якій навчання студентів здійснювалось за традиційною методикою. До експерименту було залучено 72 студенти. Використали наступні методики: методика «Мотивації навчання у ВНЗ» (Т. Ільїна), методика В. Бойка для визначення емпатичних здібностей, «Шкала доброзичливості» Кемпбелла, аналіз успішності за результатами оволодіння навчальною дисципліною.

Контрольний етап. На основі загального аналізу одержаних результатів нами визначені рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності у майбутніх педагогів. Основними показниками були емпатія, доброзичливість, мотивація до навчання у вищому навчальному закладі, когнітивна компетентність із навчальної дисципліни (проводити соціально-педагогічну діагностику, застосовувати різні види консультацій, здійснювати реабілітаційну та корекційну роботи, розв'язувати конфліктні ситуації, надавати допомогу у тяжких соціальних си-

туаціях, здійснювати превентивну роботу у класному колективі та ін.) (табл. 2).

Зафіксовані наслідки контрольного зрізу в експериментальній групі переконливо довели, що серед студентів цієї групи високого рівня соціально-педагогічної компетентності роботи з учнями в інклюзивному класі досягли 32,5% (на констатувальному етапі показник складав 25,0%), середнього – 55,0% (45,0%), на низькому рівні – 12,5% (проти 30,0% на констатувальному етапі).

Узагальнюючи показники всіх досліджень, довели, що після вивчення навчальної дисципліни «Основи соціально-педагогічної діяльності» на засадах контекстного навчання у майбутніх учителів початкових класів високий рівень когнітивного компоненту соціально-педагогічної компетентності в експериментальній групі у порівнянні з контрольною групою зріс на +3,9%, середній – на +5,0% і достатній – на -9,9%. Проведена педагогічна діагностика рівня професійних знань (навченість студентів із предмету) показує, що при кількісній 100% успішності, якісна успішність складає 81,9%, що свідчить про зростання отриманих знань, умінь та навичок соціально-педагогічної компетентності, які все ж є недостатніми для педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі експерименту виявили суперечності підготовки студентів між навчанням традиційними методами і контекстним

навчанням з метою формування соціально-педагогічної компетентності у майбутніх учителів початкових класів. Порівняльний аналіз результатів діагностування показників когнітивного компоненту показав, що у процесі впровадження контекстного навчання рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності підвищується. Вбачаємо, що вдосконалити формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів для інклюзивного навчання можна завдяки формуванню професійно-педагогічної спрямованості через вдосконалення навчального процесу, оновлення змісту навчальних дисциплін із педагогіки.

Подальший напрямок дослідження вбачаємо у визначенні ролі інших дисциплін із педагогіки для формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицький А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 204 с.
2. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки : [підруч.] / З.М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 248 с.
3. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності : [навч. посіб.] / З.М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.